

Andrzej Dana
Grzegorz Janusz
Marcin Jurgilewicz

Mediacje w postępowaniu karnym wykonawczym – możliwości i ograniczenia

Mediation in the Execution of Criminal Proceedings – Possibilities and Limitations

Postępowanie mediacyjne jest obecnie wyrazistą instytucją na gruncie prawa karnego procesowego i funkcjonuje tam, gdzie toczy się proces karny o przestępstwo zarzucane oskarżonemu. Z chwilą, gdy zapada prawomocny wyrok, dotychczasowy proces karny kończy swój bieg i rozpoczyna się etap postępowania wykonawczego. Z kolei wśród norm kodeksu karnego wykonawczego znajduje się taka podstawa prawna, która odwołuje się do mediacji, jednak jej normatywny wymiar zasadniczo różni się od istoty takiego postępowania na gruncie jurysdykcyjnego procesu karnego. Celem badawczym artykułu jest przedstawienie instytucji mediacji i ugody z punktu widzenia analizy krytycznej tej instytucji w postępowaniu karnym wykonawczym. W artykule przedstawione zostaną okoliczności, które z przyczyn formalnych ograniczają prowadzenie mediacji w postępowaniu karnym wykonawczym, wskazujące na to, że trudno traktować tę instytucję jako alternatywy w wymiarze logiczno-językowym w kontekście sposobu rozstrzygnięcia sporu karnego.

Słowa kluczowe: mediacja, postępowanie karne wykonawcze, polityka karna, prawa człowieka.

Mediation proceedings are now an expressive institution in criminal procedural law and operate where a criminal trial for a crime with which the defendant is accused is pending. As soon as a final judgment is issued, the current criminal trial ends and the stage of enforcement proceedings

begins. On the other hand, among the norms of the Executive Penal Code, there is a legal basis that refers to mediation, but its normative dimension is fundamentally different from the essence of such proceedings on the basis of a jurisdictional criminal process. The research objective of the article is to present the institution of mediation and settlement from the point of view of a critical analysis of this institution in executive criminal proceedings. The article will present the circumstances that, for formal reasons, limit the conduct of mediation in criminal enforcement proceedings, indicating that it is difficult to treat this institution as an alternative in the logical and linguistic dimension in the context of the method of resolving a criminal dispute.

Key words: mediation, executive penal proceedings, penal policy, human rights.

Instytucja mediacji w sprawach o przestępstwa

Mediacja w sprawach karnych wpisała się w tendencję polityki karnej jako przykład odchodzenia od retributywizmu opartego na wymierzaniu kary kryminalnej, wyrażającej się najczęściej pozbawieniem wolności, na rzecz koncepcji sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*). Określając istotę kary kryminalnej wskazuje się, że stanowi ona konsekwencję popełnienia przestępstwa, która zawiera w sobie określoną dolegliwość oraz wyraża dezaprobatę wobec czynu zabronionego i jego sprawcy¹. Pojęcie, jakim jest sprawiedliwość naprawcza, nie posiada w procesie karnym wymiaru normatywnego, jakkolwiek jej definicja została ujęta w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW². Celem tej dyrektywy stało się zapewnienie, aby ofiary przestępstwa otrzymały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz mogły aktywnie uczestniczyć w postępowaniu karnym. Wskazuje ona na to, że ofiary muszą być traktowane z szacunkiem, w sposób taktowny, zindywidualizowany, profesjonalny oraz niedyskryminacyjny

¹ A. Marek, S. Waltoś, *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 2008, s. 107. Por. także M. Jurgilewicz, A. Dana, *Mediacja jako sposób rozwiązywania sporów prawnych*, Warszawa 2015.

² Dz.Urz.UE L nr 315/57.

we wszelkich kontaktach ze służbami wsparcia ofiar bądź służbami świadczącymi usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej lub właściwymi organami działającymi w ramach postępowania karnego. Zgodnie z art. 2 ust. 1d tej dyrektywy sprawiedliwość naprawcza oznacza wszelkie procedury, dzięki którym ofiara oraz sprawca mają możliwość, pod warunkiem wyrażenia przez nich dobrowolnej zgody, czynnego udziału w rozwiązaniu kwestii będących wynikiem przestępstwa przy pomocy bezstronnej osoby trzeciej. Sprawiedliwość naprawcza może być stosowana jedynie wówczas, gdy leży ona w interesie ofiary, mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz opierającej się na wyrażonej przez nią swobodnej i dobrowolnej zgodzie, którą może w każdej chwili wycofać. Z kolei przed wyrażeniem zgody ofiara otrzymuje pełne i obiektywne informacje na temat procesu, w tym o trybie nadzoru nad realizacją jakiegokolwiek ugody będącej wynikiem dobrowolnego porozumienia stron. Warunkuje ona to, że pokrzywdzonemu należy przyznać większe uprawnienia w toku postępowania karnego, które powinno przy tym zmierzać do usunięcia lub co najmniej zmniejszenia konfliktu, jaki wytworzył się między sprawcą a pokrzywdzonym w wyniku popełnionego przestępstwa, a także do zaspokojenia słuszných interesów pokrzywdzonego. Mediację w sprawach karnych rekomendował także w 1999 r. Komitet Ministrów Rady Europy³, zalecając jej rozwijanie oraz korzystanie z tej formy rozwiązywania sporów, jako opcji uzupełniającej albo alternatywnej w stosunku do tradycyjnego postępowania karnego. Mediacja w sprawach karnych dotyczy ofiary przestępstwa oraz jego sprawcy i zgodnie z rekomendacją może być stosowana w każdym stadium postępowania w sprawie, czyli występować równolegle do aktu oskarżenia, stanowiąc część wyroku lub następować po jego wydaniu. Została ona uznana za alternatywną opcję wobec tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości rozwiązania konfliktu wywołanego czynem zabronionym. W aneksie tej rekomendacji mediację określono jako procedurę, dzięki której ofiara i sprawca mają możliwość, przy pomocy neutralnego mediatora i pod warunkiem swobodnie wyrażonej zgody, aktywnego rozwiązywania problemów wynikających z przestępstwa. Niezależnie od regulacji na poziomie międzynarodowym konieczność wzięcia pod uwagę ofiary przestępstwa znajduje swoje odzwierciedlenie w art. 2 § 1 pkt 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania

³ Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679. posiedzeniu przedstawicieli Ministrów.

karnego⁴, który w tym celu postępowania karnego wskazuje na konieczność uwzględniania prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności. Mediacja w sprawach karnych do krajowego systemu prawnego wprowadzona została w 1997 r. wraz z uchwaleniem kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego. Stała się ona instytucją procesową mającą mieć zastosowanie w rozwiązywaniu konfliktów wynikłych na tle popełnionego przestępstwa, które kończą się ugodą zawieraną między pokrzywdzonym a sprawcą. W zasadzie mediacja może być prowadzona w każdej sprawie, w której strony wykażą chęć jej podjęcia. Postępowanie mediacyjne ze swej natury ma istotne znaczenie nie tylko dla stron postępowania karnego, lecz także dla wymiaru sprawiedliwości. Wskazuje się, iż jest ona wyrazem nowego spojrzenia na rolę ofiary przestępstwa w perspektywie wzmocnieniem ich pozycji w procesie karnym, alternatywną metodą rozwiązywania konfliktów i skutecznym dopełnieniem klasycznej drogi sądowej. Podkreślano, że mediacja to próba doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu karnego, na drodze dobrowolnych negocjacji prowadzonych przy udziale osoby trzeciej, neutralnej wobec stron i konfliktu, czyli mediatora, który wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga, nie narzucając jednak żadnego rozwiązania w wypracowaniu porozumienia⁵.

Podstawa mediacji na gruncie prawa karnego opiera się na przymiocie dobrowolności wyrażającym się świadomym i niczym nieprzymuszonym podjęciem się zawarcia porozumienia przez pokrzywdzonego i sprawcę. Podstawowym jej celem jest naprawienie i zrekompensowanie szkód materialnych oraz moralnych, które powstały w wyniku popełnionego przestępstwa. Niewątpliwą zaletą mediacji jest także to, że sprzyja ona gromadzeniu materiału dowodowego na etapie postępowania przygotowawczego, co sprzyja szybkości postępowania i rozpoznania sprawy. W drodze mediacji można rozstrzygać wiele spraw nie tylko toczących się na etapie przygotowawczym, lecz także na pierwszym posiedzeniu czy rozprawie sądowej, co sprzyja ekonomice postępowania i daje realną szansę na usatysfakcjonowanie osoby pokrzywdzonej. Jako instytucja ustawowa

⁴ Dz. U. z 2022 r., 1375 ze zm., dalej zwana k.p.k.

⁵ E. Bieńkowska, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011, s. 4. Zob. też M. Jurgilewicz, K. Spalińska, *Mediacja w sprawach naruszenia przepisów o zgromadzeniach, [w:] Zgromadzenia w Polsce. Teoria, praktyka i komentarz do ustawy*, redakcja naukowa M. Jurgilewicz, S. Grabowska, R. Grabowski, Toruń 2022, s. 89 i nast.

mediacja uregulowana została początkowo w treści art. 320 k.p.k. i posiadała dość ograniczony zakres. Zainicjowanie takiego postępowania umożliwił wniosek strony składany do prokuratora. Ewentualna ugoda zawarta przed mediatorem mogła być uwzględniana przez prokuratora przy podejmowaniu decyzji o wystąpieniu do sądu z wnioskiem na przykład o wydanie wyroku bez przeprowadzenia rozprawy w trybie art. 335 k.p.k. W kolejnych latach wprowadzona została bardziej rozbudowana forma tej instytucji i umieszczona w części ogólnej procedury karnej jako nowo utworzony art. 23a k.p.k.⁶ Kolejna nowelizacja tej instytucji polegała na głębszej zmianie treści art. 23a k.p.k.⁷ i od tego czasu sprawę do postępowania mediacyjnego może skierować nie tylko sąd, ale też referendarz sądowy, a na etapie postępowania przygotowawczego również inny organ prowadzący to postępowanie. W treści tego przepisu dodatkowo zawarte zostały reguły kierowania sprawą do postępowania mediacyjnego obowiązujące uczestników i mediatora. Ustanowiona została także gwarancja obowiązku zachowania poufności przez wprowadzenie w szczególnych przypadkach zakazu przesłuchania mediatora jako świadka (art. 178a k.p.k.). Niemniej uwarunkowania strukturalne art. 23a k.p.k. w jego otoczeniu normatywnym nie powodują, że samo pozytywne zakończenie mediacji przekłada się w sposób bezpośredni na postępowanie karne chociażby w sposobie zakończenia procesu karnego. Kwestie wiążące się z mediacją w procesie karnym (na etapie postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego) obok art. 23a k.p.k. reguluje szereg innych przepisów, jak w szczególności:

- art. 46 § 1 i 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny⁸, w którym wskazano, że ustawodawca dąży do zabezpieczenia interesów ofiary przestępstwa. W razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę; przepisów prawa cywilnego o możliwości zasądzenia renty nie stosuje się. Jeżeli orzeczenie obowiązku jest znacznie utrudnione, sąd może

⁶ Na mocy art. 1 pkt 6 ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. nr 17, poz. 155).

⁷ Ustawa z dnia 27 września 2013 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r., poz. 1247).

⁸ Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm., dalej zwana k.k.

orzec zamiast tego obowiązku nawiązkę w wysokości do 200 000 zł. na rzecz pokrzywdzonego;

- art. 53 § 3 k.k., gdzie sąd wymierzając karę, bierze także pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem;
- art. 107 k.p.k., regulujący kwestie nadania klauzuli wykonalności ugodzie mediacyjnej;
- art. 492 § 1 i 2, art. 493 § 1 k.p.k., które wskazują na rodzaje i skutki porozumienia, gdzie wyróżnia się: pojednanie proste, którego skutkiem jest umorzenie postępowania zaskarżalnym postanowieniem (art. 492 § 1 w zw. z art. 459 § 1 k.p.k.) oraz pojednanie rozszerzone, które polega na dopuszczalności porozumienia, także w innych sprawach z oskarżenia prywatnego, toczących się między stronami (art. 493 k.p.k.);
- art. 494 § 1 wskazujący na porozumienie się stron i zawarcie ugody, której przedmiotem mogą być również roszczenia pozostające w związku z oskarżeniem;
- art. 618 § 1 pkt 8 w zw. z art. 619 § 2 k.p.k., w zw. z § 4 i 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości zmieniającego rozporządzenie w sprawie wysokości i sposobu obliczania wydatków Skarbu Państwa w postępowaniu karnym, dotyczy kosztów postępowania mediacyjnego;
- art. 489 § 2 k.p.k. regulujący kwestie mediacji w sprawach z oskarżenia prywatnego, gdzie mediacja może zastąpić posiedzenie pojednawcze, zaś na wniosek lub za zgodą stron sąd może zamiast posiedzenia pojednawczego wyznaczyć odpowiedni termin dla przeprowadzenia postępowania mediacyjnego;
- rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych⁹.

Regulacje dotyczące mediacji w sprawach karnych odnoszą się zarówno do samej instytucji, trybu, sposobu oraz kosztów jej przeprowadzania, jak również podmiotów do tego uprawnionych. Jednak na uwagę zasługuje zagadnienie związane z rozwojem formalizacji mediacji i jej znaczenia w procesie orzekania. Rozwój mediacji i jej popularność należy upatrywać w rzeczywistym aspekcie realizacji postanowień zawieranych ugód, co przekłada się głównie na rekompensatę lub zadośćuczynienie

⁹ Dz. U. z 2015 r., poz. 716 ze zm.

w formie materialnej. Należy jednak zaznaczyć, że możliwość jej egzekwowania nie jest oczywista, a czasami wręcz wątpliwa, ugoda bowiem nie ma charakteru *stricte* prawnie wiążącego, jest jedynie prywatnym porozumieniem stron pomimo tego, że zawierana jest ona na mocy art. 23a k.p.k. Istotą mediacji w sprawach karnych jest podkreślenie znaczenia osoby pokrzywdzonej przestępstwem, która dzięki udziałowi w postępowaniu mediacyjnym ma mieć możliwość współdecydowania o sposobie rozstrzygnięcia swojej sprawy oraz o rodzaju i sposobie uzyskania zadośćuczynienia w formie rekompensaty¹⁰.

Charakter prawny ugody mediacyjnej w procesie karnym

Na gruncie procesu karnego przez długi czas pomijana była kwestia czym jest i jak należy traktować ugodę zawartą przez strony w postępowaniu mediacyjnym, jaki posiada ona charakter oraz jakie rodzi skutki prawne. Mimo że zawarta ugoda ma znaczenie dla stron postępowania mediacyjnego, zawiera bowiem zobowiązanie sprawcy do określonych świadczeń i zachowań, tym niemniej sam akt jej zawarcia do niedawna posiadał niedookreślone znaczenie dla ofiary przestępstwa. Do dnia 1 lipca 2015 r. nie istniały regulacje normatywne w przedmiocie skutków prawnych zawieranej ugody mediacyjnej, jakie wywołuje ona po stronie sprawcy, jak i pokrzywdzonego. Ugodę sporządzał mediator, jakkolwiek nie zatwierdzał jej organ procesowy, a otwartą pozostała kwestia egzekucji zawartych w niej postanowień przez pokrzywdzonego. Zawarta ugoda mediacyjna w sprawie karnej nie stanowiła samoistnej podstawy prawnej do wszczęcia postępowania egzekucyjnego. Treść ugody mediacyjnej nie zostawała potwierdzana przed sądem lub wpisana do protokołu posiedzenia, tym samym pokrzywdzony był pozbawiony jakichkolwiek prawnych gwarancji jej wykonania. Ugodę sporządzał mediator – niebędący organem procesowym – jest to osoba powoływana jedynie do jej sporządzenia na podstawie art. 23a § 1 k.p.k. Tymczasem bez względu na wykonanie lub niewykonanie postanowień ugody mediacyjnej przez sprawcę przestępstwa, już z samego faktu jej zawarcia mógł on z jej wyników osiągać korzystne skutki procesowe. W roku 2013 r. ustawodawca zniwelował te niedomagania postępowania mediacyjnego, wprowadzając

¹⁰ Por. M. Jurgilewicz, A. Dana, *Mediacja...*, s. 84 i nast.

możliwość zatwierdzenia ugody mediacyjnej zawartej między ofiarą a sprawcą przestępstwa poprzez nadanie jej klauzuli wykonalności przez sąd. Tym samym zrównał status ugody mediacyjnej zawartej w sprawie karnej z ugodą mediacyjną w sprawie cywilnej. Wspomnianą już ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw został zmieniony dotychczasowy art. 107 k.p.k. Znowelizowany przepis stanowi o tym, że sąd lub referendarz sądowy nadaje na żądanie osoby uprawnionej klauzulę wykonalności orzeczeniu podlegającemu wykonaniu w drodze egzekucji. Orzeczenia nakładające obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązkę orzeczoną na rzecz pokrzywdzonego uważa się za orzeczenia co do roszczeń majątkowych, jeżeli nadają się do egzekucji w myśl przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego¹¹. Sąd lub referendarz sądowy odmawia nadania klauzuli wykonalności ugodzie zawartej przed mediatorem, w całości lub w części, jeżeli ugoda jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa.

Materialny wymiar mediacji zawiera się w zawartej przez strony treści ugody zawieranej przed mediatorem, jednak pełny wymiar tej instytucji prawnoprocesowej następuje, gdy zostanie ona wykonana przez sprawcę. Samo zawarcie ugody mediacyjnej i podpisanie jej przez sprawcę nie powoduje, że spełni on przyjęte w niej zobowiązania. Celem wyegzekwowania zawartych w ugodzie roszczeń pokrzywdzony jest zmuszony do podjęcia kolejnych działań prawnych. W trakcie tworzenia zapisów ugody mediator ani pokrzywdzony nie mają pewności co do motywów działania sprawcy przystępującego do postępowania mediacyjnego. Trudno przewidzieć na etapie podpisywania ugody mediacyjnej, czy celem sprawcy jest materialne naprawienie wyrządzonej czynem szkody, czy tylko chęć uzyskania korzystnych dla siebie skutków procesowych. Jaki był rzeczywisty cel poddania się sprawcy postępowaniu mediacyjnemu ukazać się może dopiero na etapie realizacji postanowień ugody mediacyjnej. Osnowę ugody strony kształtują w zasadzie samodzielnie, opierając ją na ocenie skutków przestępstwa i możliwości rekompensowania szkód wyrządzonych przez sprawcę. Ugoda mediacyjna nie zawiera ograniczeń co do zakresu podejmowanych przez sprawcę zobowiązań, tym samym należy racjonalnie spojrzeć na treść jej postanowień, które może ona i powinna zawierać. Obejmuje

¹¹ Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm., dalej zwana k.p.c.

ona bez wątpienia istotne dla uczestników mediacji zobowiązania o charakterze materialnym przybierające postać zrekompensowania (naprawienia) wyrządzonej przestępstwem szkody. Zawiera też przyszłe, mające być spełnione żądania pokrzywdzonego, tworząc relacje stron wyrażające się zadowoleniem z zawartego porozumienia. Realizacja treści ugody mediacyjnej jest istotna z punktu widzenia ofiary przestępstwa, lecz ze strony sprawcy nie zawsze. Ten ostatni kształtując treść ugody, walczy o swoją pozycję w procesie karnym, natomiast ofiara ponownie jest wiktyimizowana czynnościami mediacyjnymi i dodatkowo nie ma pewności, czy nie spotka się z odmową wykonania przez sprawcę jej postanowień. Zawarta i niezrealizowana ugoda mediacyjna stanowi w takim momencie dodatkowo negatywny aspekt dla ofiary przestępstwa tak w wymiarze materialnym, jak i emocjonalnym. Szczególnie dotkliwe skutki mediacji dla ofiary mogą pojawić się na przygotowawczym etapie procesu karnego w związku z zawarciem ugody, kiedy to nastąpi warunkowe umorzenie postępowania wobec sprawcy, a ten nie zrealizuje warunków jej zawarcia. Rzeczywiste naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody jest istotne dla ofiary przestępstwa, ma uchronić ją przed ponownym stanem się pokrzywdzonym, jakkolwiek tym razem w ramach ustalonego dla niego prawa, które może się nie zrealizować. *De lege ferenda* nadzorowanie przez sąd wykonania postanowień ugody mediacyjnej w sprawach karnych powinno być tu normą, która urzeczywistni realność działania prawa, a nie tylko jego formalne istnienie. Odwołując się do czynności wiążącej się z konstruowaniem ugody zawartej przed mediatorem na etapie procesu karnego, uwagę zwraca zapis 23a § 6 zd. 2 k.p.k., z którego wynika, że instytucja lub osoba do tego uprawniona sporządza po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego sprawozdanie z jego wyników. Do sprawozdania załącza się ugode podpisaną przez oskarżonego, pokrzywdzonego oraz mediatora, jeżeli została zawarta. Ustala on tym samym pisemny wymóg formy ugody, która dla swej mocy prawnej powinna być podpisana przez wszystkich uczestników mediacji. W ten sposób utrwalona ugoda może stać się przedmiotem postępowania klauzulowego, które prowadzone jest przed sądem lub referendarzem sądowym, o którym mowa w treści art. 107 § 1 k.p.k. Ustala on regułę wyrażającą się tym, że organ sądowy nadaje klauzulę wykonalności wyłącznie na wniosek, a nie z urzędu. Tym samym stan niewykonania ugody utrzymuje się do momentu, kiedy to pokrzywdzony zdecyduje się na działanie w ramach postępowania w trybie art. 107 § 1 k.p.k. Można tu mówić o swobodzie wyboru, jakie prawo tworzy ofierze przestępstwa

w odniesieniu do egzekucji warunków ugody mediacyjnej, jakkolwiek czy jest to właściwe rozwiązanie dla idei mediacji, pozostaje to dyskusyjne. Uprawnionym, a zatem legitymowanym czynnie do złożenia wniosku o nadanie klauzuli wykonalności jest pokrzywdzony. Przysługują mu wszelkie roszczenia wynikające z treści ugody mediacyjnej, jak również będzie on wierzycielem z perspektywy wszczętego postępowania egzekucyjnego. Z treści art. 107 § 1 k.p.k. nie wynika jednak ograniczenie w zakresie legitymacji jedynie do pokrzywdzonego, wnioski o nadanie klauzuli wykonalności może złożyć także sprawca. Z istoty postępowania mediacyjnego wynika, że uprawnienie to kierowane jest do pokrzywdzonego przestępstwem jako uczestnika postępowania mediacyjnego zakończonego ugodą i ma służyć realizacji jego interesów. Biorąc pod uwagę możliwą treść ugody mediacyjnej, zawierać się w jej treści mogą zapisy ustanawiające roszczenia wzajemne, wówczas każdej ze stron będzie przysługiwała legitymacja w zakresie własnego uprawnienia. Rozpatrując przypadek, w którym występuje kilka osób pokrzywdzonych przestępstwem, wówczas w postępowaniu mediacyjnym mogą oni wszyscy brać udział. W takiej sytuacji każdy z nich, który zawrze ugodę, będzie legitymowanym do złożenia wniosku o nadanie klauzuli wykonalności. Może pojawiać się też kwestia zobowiązania solidarnego, mogąca być zawarta w treści ugody. W takiej sytuacji każdy z pokrzywdzonych będzie mógł samodzielnie prowadzić egzekucję co do całości zobowiązania, a jednocześnie każdemu z nich będzie przysługiwać legitymacja do wystąpienia o nadanie klauzuli wykonalności. Postrzegając ugodę z perspektywy przedmiotowej, na co wskazuje się w piśmiennictwie naukowym, klauzula wykonalności może być nadana ugodzie jedynie w części, w której podlega wykonaniu w egzekucji na mocy przepisów postępowania cywilnego¹². Z kolei w orzecznictwie można spotkać się ze stwierdzeniem, że w treści ugody będą zawarte zarówno postanowienia podlegające wykonaniu w egzekucji (np. obowiązek zapłaty zadośćuczynienia), jak i te, które takiego charakteru nie mają (np. zobowiązanie oskarżonego do powstrzymania się od nadużywania alkoholu). Wówczas żądanie nadania klauzuli wykonalności może dotyczyć jedynie zobowiązań, które podlegają wykonaniu w drodze egzekucji¹³. W chwili rozpatrywania wniosku, gdy sąd lub referendarz sądowy uzna,

¹² G.A. Skrobotowicz, *Mediacja w zmienionym modelu postępowania karnego. Zagadnienia wybrane*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2016, nr 1, s. 62.

¹³ Postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 grudnia 2002 r., sygn. II AKz 583/02; postanowienie SA w Krakowie z dnia 29 czerwca 2000 r., sygn. II AKz 211/00.

że pojawia się przesłanka negatywna lub występuje ograniczenie co do części postanowień zawartych w ugodzie mediacyjnej, wówczas wyda postanowienie o odmowie nadania klauzuli wykonalności w odpowiedniej części. Jednak sąd lub referendarz sądowy nie jest uprawnionym do badania zasadności roszczeń zawartych w ugodzie ani innych kwestii merytorycznych. Jeśli zaś ugoda jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego albo zmierza do obejścia prawa, sąd lub referendarz sądowy odmawia nadania klauzuli wykonalności, o czym stanowi treść art. 170 § 4 k.p.k. Ugoda zawarta przed mediatorem nie stanowi samoistnej podstawy wszczęcia egzekucji w zakresie zobowiązań z niej wynikających o charakterze cywilnym. Wywołuje ona jedynie skutki dla samego procesu karnego, jako oceny sądu w zakresie sposobu jego zakończenia. W każdym przypadku zawarcia ugody, co wynika z istoty mediacji, powinna ona być wykonana bez konieczności przeprowadzenia postępowania o nadanie klauzuli wykonalności i wszczęcia postępowania egzekucyjnego. Jednak mediacja i zawarta ugoda dla pokrzywdzonego nie zawsze kończą się realizacją jej warunków, jako tych wiążących się z rekompensatą wynikłą z popełnionego na jego szkodę przez sprawcę przestępstwa. Postępowanie egzekucyjne w przedmiocie realizacji warunków ugody może zostać wszczęte na etapie przed wydaniem orzeczenia kończącego proces karny i jest prowadzone na podstawie przepisów postępowania cywilnego, jak również będzie się toczyć niezależnie od przebiegu postępowania głównego. Ugoda mediacyjna, która nie zostanie wykonana przez sprawcę, staje się podstawą do wystąpienia o tytuł wykonawczy, jedynie w zakresie roszczeń cywilnych w rozumieniu art. 776 k.p.c. Nadanie klauzuli wykonalności ugodzie staje się możliwe dopiero po złożeniu wniosku osoby uprawnionej. Z chwilą nadania klauzuli wykonalności ugoda nabiera cech dokumentu urzędowego, a przed tą czynnością jest ona jedynie dokumentem prywatnym, posiada wyłącznie właściwości dokumentu w rozumieniu art. 917 k.c. Z treści art. 777 § 1 k.p.c. wynika, że tytułami egzekucyjnymi są:

- 1) orzeczenie sądu prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu, jak również ugoda zawarta przed sądem;
- 2) orzeczenie referendarza sądowego prawomocne lub podlegające natychmiastowemu wykonaniu;
- 3) inne orzeczenia, ugody i akty, które z mocy ustawy podlegają wykonaniu w drodze egzekucji sądowej;
- 4) akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji i który obejmuje obowiązek zapłaty sumy pieniężnej lub wydania rzeczy oznaczonych

- co do gatunku, ilościowo w akcie określonych, albo też wydania rzeczy indywidualnie oznaczonej, gdy w akcie wskazano termin wykonania obowiązku lub zdarzenie, od którego uzależnione jest wykonanie;
- 5) akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji i który obejmuje obowiązek zapłaty sumy pieniężnej do wysokości w akcie wprost określonej albo oznaczonej za pomocą klauzuli waloryzacyjnej, gdy w akcie wskazano zdarzenie, od którego uzależnione jest wykonanie obowiązku, jak również termin, do którego wierzyciel może wystąpić o nadanie temu aktowi klauzuli wykonalności;
 - 6) akt notarialny określony w pkt. 4 lub 5, w którym niebędąca dłużnikiem osobistym osoba, której rzecz, wierzytelność lub prawo obciążone jest hipoteką lub zastawem, poddała się egzekucji z obciążonego przedmiotu w celu zaspokojenia wierzytelności pieniężnej przysługującej zabezpieczonemu wierzycielowi.

Uгода zawarta przed mediatorem nie stanowi samoistnej podstawy do wystąpienia o egzekucję na mocy przepisów postępowania cywilnego, sprzeciwia się jej także zapis art. 107 § 1 k.p.k., który przesądza o mocy prawnej tej czynności. Na mocy tego przepisu pojawia się klauzula wykonalności orzeczenia podlegającego wykonaniu w drodze egzekucji jako tytuł wykonawczy w rozumieniu art. 776 § 1 k.p.c. Na tej podstawie dochodzi do wszczęcia postępowania egzekucyjnego prowadzonego przez komornika sądowego. Można stwierdzić, że treść art. 107 § 1 k.p.k. niepotrzebnie komplikuje kwestie wykonalności ugody mediacyjnej, skoro postępowanie mediacyjne wszczynane jest na wyrazistej ustawowej podstawie wskazanej w art. 23a § 1 k.p.k.

Problem implementacji mediacji w postępowaniu karnym wykonawczym

Odziaływaniem mediacji w procesie karnym w początkowym okresie objęto jedynie etap procesu karnego aż po fazę rozpoznania sprawy. Jej zakresem nie objęto postępowania wykonawczego jako etapu następującego po prawomocnym wyroku skazującym, ten aspekt pominięto w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy¹⁴. Nie dostrze-

¹⁴ Dz. U z 2023 r., poz. 127 ze zm., dalej zwana k.k.w.

gano w mediacji elementu mogącego mieć znaczenie zarówno dla ofiary, jak i sprawcy przestępstwa, który odbywał wykonywanie kary. Mediacja po wyroku, a zwłaszcza w warunkach odbywania izolacyjnej kary pozbawienia wolności, nie stoi na przeszkodzie, możliwość włączenia sprawcy w całościowy aspekt procesu resocjalizacji zmniejsza wpływy przyzonizacji i umożliwia przygotowanie do życia na wolności. Z kolei ofiara ma szansę na uzyskanie rekompensaty materialnej, o którą wcześniej nie mogła lub nie występowała na drodze mediacji. O wprowadzeniu tej instytucji do etapu postępowania wykonawczego postulowali mediatorzy, jaki i przedstawiciele nauki. Ta kwestia stała się także przedmiotem wystąpień Rzecznika Praw Obywatelskich już od 2000 r. W piśmie z dnia 20 stycznia 2011 r. (RPO-618035/09/II/721) skierowanym do Ministra Sprawiedliwości Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał na potrzebę wprowadzenia odpowiedniej regulacji ustawowej, której punktem wyjścia byłby art. 162 § 1 k.k.w. W odpowiedzi na powyższe Minister Sprawiedliwości w piśmie z dnia 3 marca 2011 r. (DPC-V-072-1/11/3) zapewnił, że w Departamencie Praw Człowieka są prowadzone prace dotyczące zmiany uregulowań prawnych m.in. w zakresie mediacji w postępowaniu karnym wykonawczym. Wskazał on również, że z uwagi na kontrowersyjność zagadnienia podjęcie decyzji o rozpoczęciu prac legislacyjnych wymaga pogłębionej analizy. Natomiast po raz pierwszy do kodeksu karnego wykonawczego pojęcie mediacji wprowadzone zostało w wyniku dużej nowelizacji tego aktu prawnego ustawą z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw¹⁵.

Na mocy art. 1 pkt 109 zmodyfikowano treść art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. wprowadzając przepis, że sąd penitencjarny powinien wysłuchać przedstawiciela administracji zakładu karnego, a także sądowego kuratora zawodowego, jeżeli składał wniosek o warunkowe zwolnienie oraz uwzględnić ugodę zawartą w wyniku mediacji. Pojawiły się jednak wówczas pewne trudności wiążące się z ustaleniem celu, jaki przyświecał ustawodawcy przy wprowadzeniu tej zmiany. Kolejna nowelizacja wprowadzona ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw¹⁶ nie wprowadziła istotnej i postulowanej zmiany w art. 162 § 1 k.k.w. Miała ona charakter wyłącznie redakcyjny, zgodnie z którą sąd penitencjarny wysłuchuje przedstawiciela

¹⁵ Dz. U. nr 142, poz. 1380.

¹⁶ Dz. U. Nr 240, poz. 1431.

administracji zakładu karnego, a sądowego kuratora zawodowego, jeżeli składał wniosek o warunkowe zwolnienie oraz uwzględnia ugodę zawartą w wyniku mediacji. Kolejne nowelizacje kodeksu karnego wykonawczego nie zmieniły także tego zapisu, co wiązało się z brakiem dostrzeżenia potrzeby mediacji na tym ostatecznym etapie procesu karnego, a tym bardziej izolacji więziennej. Z tego też względu mediacja po prawomocnym wyroku skazującym jest wciąż instytucją formalną, odbiegającą radykalnie od tej na gruncie procesu karnego. Ogólny zapis ustawowy nie mógł być w praktyce realizowany, a tym samym ujęty chociażby w przebieg resocjalizacji osadzonego, jak też tworzący podstawy do zadośćuczynienia ofierze jego krzywd. Pojednanie na poziomie skazany-pokrzywdzony w warunkach postępowania wykonawczego mogłoby przyczynić się do wzmocnienia funkcji wykonania wyroku w stosunku do skazanego na karę izolacyjną, jak też i nieizolacyjną. Prowadzenie postępowania mediacyjnego, choć w praktyce jest trudne do realizacji, staje się możliwe w warunkach wykonania bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Może być inicjowane na podstawie postanowienia sądu penitencjarnego, na wniosek przedstawiciela administracji zakładu karnego, sądowego kuratora zawodowego, zgodnie z wnioskiem skazanego lub pokrzywdzonego. Najbardziej pożądanym byłoby wdrażanie takich postępowań z inicjatywy samego osadzonego, jednak musiałby on być o tym pouczony, a w zasadzie zapoznany z istotą samej mediacji. Wskazywane jest, że mediacja na etapie postępowania wykonawczego powinna przygotować osadzonego do życia na wolności, umożliwić przyjęcie odpowiedzialności za złamanie prawa i naprawienie szkody, i chronić pokrzywdzonego przed wtórną wiktymizacją¹⁷.

Obecny zapis art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. nakłada na sąd penitencjarny jedynie obowiązek uwzględnienia ugody zawartej w wyniku mediacji, a nie wydania postanowienia o udzieleniu warunkowego przedterminowego zwolnienia, gdy strony zawrą ugodę w wyniku mediacji. Postanowienie w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia jest zaskarżalne zażaleniem, tym samym dyspozycja art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. w ww. zakresie wiąże także sąd odwoławczy. Warto dostrzec, że w piśmiennictwie naukowym wskazywano, że jest to najbardziej kontrowersyjny przepis kodeksu karnego wykonawczego, co nie przeszkadzało

¹⁷ J. Latała, *Mediacja po wyroku. Nowa perspektywa w resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] M. Filipowicz, J. Latała (red.), *Komunikacja w resocjalizacji*, Lublin 2019, s. 137.

w sformułowaniu tezy, że jego podstawowym celem jest zagwarantowanie pokrzywdzonemu poczucia bezpieczeństwa i spełnienie jego oczekiwań w tym zakresie¹⁸. W chwili, gdy dochodzi do zawarcia ugody w wyniku mediacji, inne przeszkody wiążące się chociażby z negatywną opinią skazanego i tak spowodują, że sąd penitencyjny wyda postanowienie o nieudzieleniu warunkowego przedterminowego zwolnienia. Mediacja po wyroku wskazana w kodeksie karnym wykonawczym dotyczy jednak sytuacji rozważania o warunkowym przedterminowym zwolnieniu skazanego. Na podstawie treści art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. nie można wprost wnioskować, że mediacja po wyroku jest ukierunkowana na skazanego, jak i osobę pokrzywdzoną, służąc realizacji ich prawnych interesów. Jednak elementem wpisującym się w korzyści, jakie dawałaby mediacja, to te, które wynikają dla samego wymiaru sprawiedliwości i penitencjarystyki, gdzie ujawnia się ona jako pomoc w prawidłowym przebiegu resocjalizacji skazanego. Ugoda mediacyjna wypracowana przez strony zawarta przed mediatorem dla sądu penitencyjnego jest wskazaniem, w jaki sposób skazany postrzega swój czyn, jak zamierza zrekompensować straty, jakie nim wyrządził. W sprawach karnych ugoda określa sposób naprawienia relacji pomiędzy sprawcą a ofiarą przestępstwa oraz procedurę naprawienia lub zadośćuczynienia za straty materialne oraz moralne. Podkreśla się też, że mediacja może stanowić przygotowanie więźnia do życia na wolności¹⁹. Nie można mówić tylko o tym, że wraz z wydaniem wyroku skazującego sprawca zostaje ukarany – skazany na karę kryminalną za przestępstwo, którego się dopuścił oraz szkodę, jaką swym działaniem wyrządził pokrzywdzonemu. Pojawiło się jednak pokrzywdzenie i swoisty konflikt zaistniały między ofiarą a sprawcą na skutek dokonania przestępstwa, co ostatecznie nie kończy samej sprawy jako przestępstwa.

Niedookreśloność ugody mediacyjnej w postępowaniu wykonawczym

Rozpatrując kwestię ugody mediacyjnej zawieranej przed mediatorem, należy zwrócić uwagę na dualizm tej regulacji. Postępowanie mediacyjne

¹⁸ E. Bieńkowska, *Mediacja...*, s. 14.

¹⁹ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011, s. 15.

w toku procesu karnego wszczynane i prowadzone jest na podstawie art. 23a k.p.k. oraz przepisów rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych. Natomiast mediacja w ramach postępowania wykonawczego oparta została na treści art. 162 § 1 k.k.w., z którego wynika, że sąd penitencjarny wysłuchuje przedstawiciela administracji zakładu karnego, a sądowego kuratora zawodowego, jeżeli składał wniosek o warunkowe zwolnienie oraz uwzględnia ugodę zawartą w wyniku mediacji.

Treść tej normy nakazuje sądowi penitencjarnemu uwzględnić ugodę zawartą w wyniku mediacji przy rozpatrywaniu wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Tak skonstruowany przepis w zasadzie o niczym nie rozstrzyga, a jedynie wskazuje na instytucję mediacji i nie stanowi o odmienności jej istoty w postępowaniu wykonawczym. Przepis ten raczej kształtuje model postępowania w przedmiocie udzielenia skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia jej pozostałej części. Treść analizowanego unormowania nie pozostawia wątpliwości, że obowiązkiem sądu jest obligatoryjne rozważenie treści ugody zawartej w toku postępowania mediacyjnego. Po wprowadzeniu tej regulacji pojawiają się pytania, jak należy postrzegać tę mediację, czy:

- w rozpatrywanym przypadku chodzi o ugodę zawartą pomiędzy oskarżonym a pokrzywdzonym na etapie toczącego się procesu karnego;
- dotyczy to ugody zawartej pomiędzy skazanym a pokrzywdzonym w trakcie trwania postępowania wykonawczego;
- dotyczy ugody zawieranej w stadium likwidacyjno-wykonawczym prowadzonym w oparciu o przepisy kodeksu karnego wykonawczego.

Przepis art. 162 § 1 k.k.w. w części dotyczącej kwestii ugody mediacyjnej tworzy zasadnicze rozbieżności w kontekście tego, jak należy go stosować. Zapis nie rozstrzyga, o jaką ugodę mediacyjną chodzi w odniesieniu do tego, na jakim etapie została zawarta i czy została zrealizowana. Jeśli nie była ona zrealizowana, wówczas na etapie postępowania wykonawczego zastosowanie znajdują przepisy kodeksu postępowania cywilnego, albowiem zgodnie z art. 26 k.k.w. do tytułów egzekucyjnych mają zastosowanie przepisy art. 776-795 k.p.c. Po wprowadzeniu tej regulacji pojawiły się w piśmiennictwie naukowym odmienne głosy wobec jej poziomu niedookreśloności, gdzie stwierdzano, że:

- ustawodawca, wprowadzając w 2003 r. zmianę w art. 162 § 1 k.k.w., nie miał na myśli ugody mediacyjnej zawartej we wcześniejszych etapach

postępowania karnego, ponieważ ta została już wykorzystana dla podjęcia określonych decyzji procesowych. Dopuszczalne jest w związku z tym prowadzenie mediacji na podstawie art. 23a k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w.²⁰;

- przepis ten rozciąga zastosowanie mediacji nie tylko do osób odbywających karę pozbawienia wolności, lecz do każdego skazanego bez względu na rodzaj orzeczonej kary. W takiej sytuacji prawo skierowania do postępowania mediacyjnego z własnej inicjatywy lub na wniosek strony przysługuje sądowi penitencjarnemu, lub dyrektorowi zakładu karnego na każdym etapie odbywania bezwzględnej kary pozbawienia wolności, niezależnie od wysokości orzeczonej kary oraz sądowi, który wykonuje prawomocnie orzeczone kary lub środki karne w toku postępowania wykonawczego²¹;
- przepis ten nakazuje uwzględniać ugodę zawartą z pokrzywdzonym w wyniku mediacji przeprowadzonej stosownie do treści art. 23a k.p.k. w postępowaniu przygotowawczym lub jurysdykcyjnym, przepisy k.k.w. nie przewidują bowiem postępowania mediacyjnego w stadium wykonania orzeczenia²²;
- należy uwzględnić wyniki ugody zawartej na etapie postępowania przygotowawczego lub jurysdykcyjnego i stanu jej realizacji przez skazanego²³;
- nawet bez unormowania z art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. sąd penitencjarny powinien uwzględnić ugodę zawartą w wyniku mediacji w ramach oceny zachowania się skazanego po popełnieniu przestępstwa jako jedną z materialnych przesłanek ustalania prognozy skazanego (art. 77 § 1 k.k.)²⁴;
- konieczność uwzględnienia przez sąd penitencjarny w orzekaniu o warunkowym zwolnieniu ugody zawartej w wyniku mediacji nie oznacza, że chodzi o mediację pomiędzy skazanym a pokrzywdzonym przestępstwem przeprowadzoną w postępowaniu i nie znajduje uzasadnienia pogląd, iż wolno stosować w tym postępowaniu na podstawie art. 1 § 2 k.k.w. odpowiednio przepis art. 23a k.p.k.;

²⁰ E. Bieńkowska, *Mediacja...*, s. 14-15; A. Murzynowski, *Instytucja mediacji jako czynnik humanizacji w stosowaniu prawa karnego w Polsce*, [w:] *W kręgu kryminologii romantycznej*, M. Fajst, M. Płatek (red.), Warszawa 2004, s. 213-215.

²¹ A. Rękas, *Mediacja...*, s. 8-9.

²² Z. Hołda, K. Postulski (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2006, s. 550.

²³ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 473.

²⁴ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 719-720.

- po reformie z 2003 r. przepis został wyjęty, jakby „przed nawias” i może mieć zastosowanie w całym procesie karnym, niezależnie od jego etapu, to jednak oczywiste jest, że z uwagi na fakt, że wyniki mediacji mają zostać uwzględnione przy wymiarze kary (art. 53 § 3 k.k.), dotyczy to w zasadzie stadium przygotowawczego i sądowego²⁵.

Przedstawiciele szerokiego rozumienia stosowania mediacji na etapie postępowania wykonawczego opierali swoje stanowisko leżące u podstaw założenia dopuszczalności mediacji w stadium likwidacyjno-wykonawczego w oparciu o art. 23a k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w. Jednak taka interpretacja zastosowania mediacji, a w szczególności jej wyników, jako możliwość prowadzenia postępowania mediacyjnego na podstawie art. 23a k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w. w stadium likwidacyjno-wykonawczym jest zbyt szeroka. Sprzeciwia się jej fakt niejednoznacznej konstrukcji normatywnej art. 162 § 1 k.k.w. i nie można go interpretować, odwołując się wprost do normy art. 23a k.p.k., ma on bowiem wymiar karnoprosesowy. Mediacja zawierająca się w treści art. 23a § 1 k.p.k. wpływa na wymiar kary, jaki można orzec wobec oskarżonego, a nie na możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego. Z tej regulacji wynika wprost, że to wyłącznie sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i oskarżonego, może skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego pomiędzy pokrzywdzonym i oskarżonym. Znamiennym w niej jest także i to, że skierowanie sprawy do mediacji wymaga podjęcia decyzji procesowej w postaci niezaskarżalnego postanowienia.

Należy stwierdzić, że ustawodawca w poszczególnych nowelizacjach kodeksu karnego wykonawczego nie zdecydował się na istotne i jednoznaczne zmiany redakcyjne zmierzające do dostosowania mediacji do warunków postępowania karnego wykonawczego. Można było te elementy określić w sposób bardziej klarowny, aby nie pozostawić pola do dyskusyjnych interpretacji, które w zasadzie i tak nic nie rozstrzygnęły. *De lege ferenda* należałoby wprowadzić typowe rozwiązania w zakresie mediacji dla warunków, jakie obowiązują na etapie postępowania wykonawczego, nie zaś poprzestawać wyłącznie na drobnej nowelizacji art. 162 § 1 k.k.w. Należałoby także zadbać o wprowadzenie przepisów

²⁵ C. Kulesza, *Za i przeciw mediacji w sprawach karnych na gruncie aktualnej regulacji prawnej*, [w:] *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, L. Mazowiecka (red.) Warszawa 2011, s. 33 i nast.

wykonawczych, które regulowałyby prowadzenie postępowania mediacyjnego w warunkach izolacji więziennej. Słuszne zatem w tym przypadku staje się stwierdzenie, że powstał przepis, który nie jest stosowany w praktyce, co wynika z faktu, iż w toku prac w 2003 r. uwzględniono jedynie część nowej regulacji, w której zaproponowano postępowanie mediacyjne w czasie wykonywania kary²⁶.

Treść art. 162 k.k.w. wskazuje na obowiązek uwzględnienia przez sąd penitencjarny ugody zawartej w wyniku mediacji w postępowaniu w przedmiocie wniosku o warunkowe zwolnienie. Nie stanowi ona jednak samoistnej przesłanki orzeczenia warunkowego zwolnienia i tym samym nie obliguje sądu do jego orzeczenia²⁷.

Zauważyć należy, iż Rzecznik Praw Obywatelskich wskazuje na to, że zachodzi konieczność dokonania niezbędnych zmian ustawodawczych, które umożliwiłyby stosowanie postępowania mediacyjnego w stadium wykonania kary. Swoje stanowisko zawarł w wystąpieniu do Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2011 r.²⁸, zwracając uwagę na to, że normy prawa karnego oraz prawa karnego wykonawczego nadal nie regulują prowadzenia mediacji po wyroku skazującym, niezbędnym jest szerokie wprowadzenie w sposób formalny postępowania mediacyjnego w postępowaniu wykonawczym w drodze przyjęcia odpowiednich regulacji ustawowych. W ocenie RPO nie stanowi dostatecznej podstawy do stosowania mediacji w stadium likwidacyjno-wykonawczym treść art. 38-40 k.k.w. i innych przepisów tej ustawy, a z kolei art. 162 § 1 k.k.w. przewidujący, iż w sprawie o udzielenie warunkowego zwolnienia sąd penitencjarny uwzględnia ugodę zawartą w wyniku mediacji, stanowi jedynie asumpt do przygotowania nowych rozwiązań w tym zakresie. Z analizy treści art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. nie wynika wprost, że w przypadku pozytywnie zakończonej mediacji sąd penitencjarny ma obowiązek wydać postanowienie o udzieleniu warunkowego przedterminowego zwolnienia. Można wyobrazić sobie sytuację, w której dochodzi do zawarcia ugody w wyniku mediacji, a inne przeszkody, tj. negatywna opinia dyrektora zakładu karnego, sprawią, że sąd penitencjarny wyda postanowienie o nieudzieleniu warunkowego przedterminowego zwolnienia. Przepis ten nakłada na sąd penitencjarny jedynie obowiązek uwzględnienia ugody zawartej w wyniku

²⁶ T. Szymanowski, *Zmiany prawa karnego wykonawczego (o potrzebie i zbędności nowelizacji przepisów)*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 2, s. 58.

²⁷ D. Michta, A. Szczepański, *Mediacja w postępowaniu wykonawczym*, „Palestra” 2013, nr 7-8, s. 82.

²⁸ RPO-618035/09/11721/JZ.

mediacji, a nie wydania postanowienia o udzieleniu warunkowego przedterminowego zwolnienia, gdy strony zawrą ugodę w wyniku mediacji. Postanowienie w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia jest zawsze zaskarżalne zażaleniem, zatem dyspozycja art. 162 § 1 zd. 1 k.k.w. wiąże także sąd odwoławczy. W art. 2 k.k.w. wskazany jest krąg uczestników postępowania wykonawczego i stanowi go:

- sąd pierwszej instancji lub inny sąd równorzędny;
- sąd penitencjarny;
- referendarz sądowy;
- prezes sądu lub upoważniony sędzia;
- sędzia penitencjarny;
- dyrektor zakładu karnego, aresztu śledczego, a także dyrektor okręgowy i dyrektor generalny Służby Więziennej lub osoba kierująca innym zakładem przewidzianym w przepisach prawa karnego wykonawczego oraz komisja penitencjarna;
- sądowy kurator zawodowy oraz kierownik zespołu kuratorskiej służby sądowej;
- sądowy lub administracyjny organ egzekucyjny;
- naczelnik urzędu skarbowego;
- odpowiedni terenowy organ administracji rządowej lub samorządu terytorialnego;
- inny organ uprawniony przez ustawę do wykonywania orzeczeń.

Z powyższego wynika, że pokrzywdzony nie został zaliczony do grupy uczestników postępowania wykonawczego. Odwołując się do treści art. 22 § 1 k.k.w. prokurator, skazany oraz jego obrońca, sądowy kurator zawodowy, pokrzywdzony, a także inne osoby, o których mowa w art. 19 § 1 k.k.w., mają prawo wziąć udział w posiedzeniu, gdy ustawa tak stanowi. W posiedzeniu sądu wyższej instancji mają prawo wziąć udział osoby, którym przysługuje prawo do udziału w posiedzeniu sądu pierwszej instancji. Inną osobą to pokrzywdzony i zostanie on zawiadomiony przez sąd penitencjarny o posiedzeniu, którego przedmiotem będzie porozumienie pomiędzy nim a skazanym. Jednak wobec braku uczestnictwa pokrzywdzonego w posiedzeniu sądu, o którym pokrzywdzony został prawidłowo zawiadamiany, nie dostrzega się przeszkody w przeprowadzeniu posiedzenia sądu penitencjarnego. Wynika stąd wniosek, że pokrzywdzony powinien przejawiać istotne zainteresowanie i aktywność w dążeniu do naprawienia przez skazanego wyrządzonej mu szkody w toku postępowania wykonawczego, w szczególności zabiegać

o możliwość przeprowadzenia mediacji, dążąc do zawarcia ugody. Osiągnięcie porozumienia skazanego z pokrzywdzonym w zakresie naprawienia szkody będzie zatem niemożliwe z powodu niestawiennictwa pokrzywdzonego na posiedzeniu przed sądem penitencjarnym. Gdyby ugoda została zawarta w postępowaniu wykonawczym, wówczas rodzi się pytanie, kto by ją zatwierdzał i czy byłby to sąd penitencjarny? Jeśli tak, to czy stanowiłaby ona podstawę wydania tytułu wykonawczego i mogło by być prowadzone postępowanie egzekucyjne z majątku skazanego, zarówno w toku odbywania przez skazanego kary, jak i po opuszczeniu zakładu karnego? Taka sytuacja wykluczałaby stosowanie art. 107 § 1 k.p.k. Ugoda zawierana na mocy art. 162 § 1 k.k.w. powinna więc posiadać charakter instytucji autonomicznej, właściwej wyłącznie postępowaniu wykonawczemu. Należałoby odróżnić mediację uregulowaną w kodeksie postępowania karnego, służy ona bowiem zupełnie innym celom niż ta realizowana w postępowaniu wykonawczym, stąd też należałoby znowelizować treść art. 162 k.k.w. Obowiązujące przepisy kodeksu karnego wykonawczego nie są wystarczające, aby na ich podstawie prowadzić postępowanie mediacyjne i nie można też odwoływać się do stosownych w tym przedmiocie regulacji zawartych w kodeksie postępowania karnego i w oparciu o nie przeprowadzić mediację w postępowaniu wykonawczym. Mediacja w postępowaniu karnym wykonawczym w praktyce nie funkcjonuje. Sądy penitencjarne przed rozpatrzeniem wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie nie kierują sprawy do instytucji lub osoby do tego uprawnionej, w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego pomiędzy pokrzywdzonym i skazanym, o czym stanowi art. 162 § 1 k.k.w. Mediacja w postępowaniu karnym wykonawczym pozostaje instytucją w dużej mierze niedookreśloną od wielu lat, pomimo zgłaszanych postulatów. Właściwym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie osobnej jednostki redakcyjnej odwzorowującej art. 23a k.p.k. i umieszczenie jej w części ogólnej kodeksu karnego wykonawczego. Oczywiście staje się, iż taka regulacja powinna zawierać delegację ustawową jako konieczność uzupełnienia tej normy przepisami wykonawczymi. Należy się opowiedzieć za szeroką implementacją postępowania mediacyjnego do stadium wykonania orzeczenia. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż mediacja, mieszcząc się w koncepcji sprawiedliwości naprawczej, oferuje model, w którym następuje z jednej strony zadośćuczynienie ofercie, z drugiej właściwe przepracowanie winy i rzeczywiste przyjęcie odpowiedzialności przez sprawcę. Pozwala zatem na rozwiązanie konfliktu, jaki został

spowodowany przestępstwem – pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą czynu²⁹.

Wnioski

Należy zauważyć, że w praktyce mediacja w postępowaniu karnym wykonawczym nie cieszy się zbyt dużym zainteresowaniem – podobnie jak ma to miejsce w przypadku mediacji w postępowaniu administracyjnym czy sądowno-administracyjnym, na co zwraca się uwagę w piśmiennictwie naukowym³⁰. Kodeks karny wykonawczy w jednym przepisie, którym jest art. 162 § 1 k.k.w., odwołuje się do mediacji jako możliwości rozwiązania konfliktu zaistniałego między sprawcą a ofiarą. Jednak mediacja ta w rzeczywistości wiąże się bezpośrednio z modelem postępowania w przedmiocie udzielenia skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty tej kary.

Trudno więc uznać, iż ma ona taki sam wymiar jak mediacja, która się toczy w ramach trwającego procesu karnego rozstrzygającego o jego przedmiocie, jakim jest odpowiedzialność karna sprawcy czynu zabronionego. Niezbędne zatem zdaje się stworzenie odrębnej regulacji w kodeksie karnym wykonawczym, która pozwoliłaby na podjęcie mediacji na etapie postępowania wykonawczego. Jednocześnie należałoby też określić tryb i warunki prowadzenia mediacji w tymże stadium procesu karnego, czyli na etapie wykonawczym.

²⁹ D. Wójcik, *Wyniki eksperymentalnego programu mediacji w sprawach o czyny karalne nieletnich*, [w:] *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności*, 20-21 października 2000 r., Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu Warszawa 2001, s. 271.

³⁰ Szerzej m.in. M. Jurgilewicz, *Mediacja w administracji publicznej*, Rzeszów 2018.

Bibliografia

- Bieńkowska E., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Hołda Z., Postulski K. (red.), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2006.
- Jurgilewicz M., Dana A., *Mediacja jako sposób rozwiązywania sporów prawnych*, Warszawa 2015.
- Jurgilewicz M., *Mediacja w administracji publicznej*, 2018.
- Jurgilewicz M., Spalińska K., *Mediacja w sprawach naruszenia przepisów o zgromadzeniach*, [w:] *Zgromadzenia w Polsce. Teoria, praktyka i komentarz do ustawy*, redakcja naukowa M. Jurgilewicz, S. Grabowska, R. Grabowski, Toruń 2022.
- Kulesza C., *Za i przeciw mediacji w sprawach karnych na gruncie aktualnej regulacji prawnej*, [w:] *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, L. Mazowiecka (red.) Warszawa 2011.
- Latała J., *Mediacja po wyroku. Nowa perspektywa w resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] M. Filipowicz, J. Latała (red.) *Komunikacja w resocjalizacji*, Lublin 2019.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Marek A., Waltoś S., *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 2008.
- Michta D., Szczepański A., *Mediacja w postępowaniu wykonawczym*, „Palestra” 2013, nr 7-8.
- Murzynowski A., *Instytucja mediacji jako czynnik humanizacji w stosowaniu prawa karnego w Polsce*, [w:] *Wkręgu kryminologii romantycznej*, M. Fajst, M. Płatek (red.), Warszawa 2004.
- Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011.
- Skrobotowicz G.A., *Mediacja w zmienionym modelu postępowania karnego. Zagadnienia wybrane*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2016, nr 1.
- Szymanowski T., *Zmiany prawa karnego wykonawczego (o potrzebie i zbędności nowelizacji przepisów)*, „Państwo i Prawo” 2012, nr 2.
- Wójcik D., *Wyniki eksperymentalnego programu mediacji w sprawach o czyny karalne nieletnich*, [w:] *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności*, 20-21 października 2000 r., Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu Warszawa 2001.

Akty prawne:

- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.).

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2023 r., poz. 127 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r., 1375 ze zm.).
- Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155).
- Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 142, poz. 1380).
- Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 240, poz. 1431).
- Ustawa z dnia 27 września 2013 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 r., poz. 1247).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz. U. z 2015 r., poz. 716 ze zm.).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz. Urz. UE L nr 315/57).
- Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679 posiedzeniu przedstawicieli Ministrów.

Orzecznictwo:

- Postanowienie SA w Krakowie z dnia 29 czerwca 2000 r., sygn. II AKz 211/00.
- Postanowienie SA w Krakowie z dnia 13 grudnia 2002 r., sygn. II AKz 583/02.